

زندگینامه

نسب او به شمس الدین محفوظ بن وشاح بن محمد، (۶۹۰ق / ۱۲۹۱م) از خانواده ابوالعز اسدی حلّی می‌رسد.

دکتر حسین علی محفوظ در سال ۱۳۴۴ق / ۱۹۲۶م در شهر کاظمین، در خانواده‌ای که افتخار خدمت به دین و دانش و ادب را داشت، دیده به جهان گشود و در مدارس کاظمین و بغداد به تحصیل پرداخت. در سال ۱۹۴۸م، درجه لیسانس خود در رشته زبان عربی را از دانشگاه بغداد به دست آورد و در سال ۱۹۵۳م، در رشته ادبیات شرقی (ادبیات تطبیقی) فوق لیسانس دریافت کرد و در سال ۱۹۵۵م در همین رشته به درجه دکترا از دانشگاه تهران دست یافت و از سال ۱۹۵۶م به عنوان استاد در دانشگاه بغداد، کارش را آغاز کرد.

جدّ اعلای او، شیخ حسین محفوظ از مجتهدان عصر خویش و در زهد زبانزد همگان بوده است. معاصران وی از خصلت‌های نیک و کرامتهایش بسیار نقل کرده‌اند. دکتر محفوظ از جهت مادر به سادات آل وردی بغدادی برمی‌گردد که نسب این خاندان به حسین بن زید بن علی بن الحسن بن علی بن ابی طالب (علیه السلام) می‌رسد.

دکتر محفوظ، حدیث را با شیوه اجازة،

دکتر حسین علی محفوظ اندیشه‌مندی فرزانه

موسی دانش

بنیاد پژوهش‌های اسلامی - گروه ترجمه عربی

در طول تاریخ اسلام و در جای جای سرزمین‌های اسلامی، اندیشمندانی پا به عرصه وجود نهادند که چون ستاره‌ای درخشان در آسمان دانش و فضیلت درخشیده‌اند و با ابتکارها و نوآوری‌های علمی خود، به جوامع انسانی روشنی بخشیده‌اند.

از جمله این فرزندگان دکتر حسین علی محفوظ، اندیشمند معاصر است که در دانش حوزوی و دانشگاهی سرآمد عالمان عصر خود می‌باشد و در چندین رشته علمی، دارای تخصص است.

تدبیج^۱، سماع و قرائت از عالمان اسلامی و اساتید حدیث که شمار آنان به هفتاد تن در شرق و غرب می‌رسد روایت کرده است. بدین ترتیب، به مهارت و تخصص این دانشمند بزرگ در یکی از علوم حوزوی یعنی علم حدیث پی می‌بریم.

خدمات علمی

وی از سال ۱۹۵۶ تا سال ۱۹۵۹م به سمت استاد در دانشسرای عالی بغداد و کارشناس زبان عربی در وزارت آموزش عالی عراق تعیین گردید و آن‌گاه به دانشکده ادبیات دانشگاه بغداد منتقل شد. همچنین وی از سال ۱۹۶۱ تا سال ۱۹۶۳م زبان و ادبیات عرب را در دانشکده شرقی دانشگاه پترزبورگ تدریس کرد و عنوان «استاد خاورشناسان» را به دست آورد و نیز لوح تقدیری که آن را اساتید گروه زبان عربی امضا کرده بودند به وی اهدا شد.

دکتر محفوظ در سال ۱۹۶۹م گروه «ادبیات شرقی» را در دانشکده ادبیات بغداد تأسیس کرد و ریاست آن را تا سال ۱۹۷۳م برعهده داشت و سپس با عنوان استاد ادبیات شرقی کارش را در دانشگاه بغداد ادامه داد.

او به جست و جوی منابع شرقی ادبیات عرب پرداخت و این منابع را سرشماری و تقسیم‌بندی کرد و سپس نسبت به تجزیه و تحلیل و معرفی آنها اقدام نمود و به شرح حال بر جای مانده از کتابهای از دست رفته عربی همت گماشت.

دکتر محفوظ واژه‌های عربی موجود در آثار بر جای مانده از ۱۳۴ شاعر و ۱۶۰ نویسنده به زبانهای شرقی را برشمرده و گفته است: نسبت درصد این واژه‌ها به «۵۲٪» در شعر و به «۷۰٪» در نثر می‌رسد.

وی به پژوهش تاریخ کشورهای مهم عربی و اسلامی پرداخت و متون متعلق به برخی از این کشورها را در کتابهای مرجع عربی گرد آورد و آن را بر اساس قرن‌ها، سالها و منابع دسته‌بندی کرد و بین سالهای ۱۹۶۵ و ۱۹۶۷م «دانشنامهٔ عتبات مقدسه» را در هفت جلد چاپ و منتشر کرد. او به تراجم، طبقات، ضبط و فیات، اجازات و رجال حدیث و نیز ضبط و فیات مشاهیر بسیار علاقه‌مند است و به منظور تقدیر از عالمان، ادیبان، نوابغ، مشاهیر و شخصیت‌های برجستهٔ قدیم و جدید و زنده کردن یاد و اثر ایشان، تألیف «تقویم الخالدین» را در سال ۱۹۶۰م پیشنهاد کرد.

دکتر محفوظ در سال ۱۹۵۷م به نشان «ثنا» در فرهنگ و در سال ۱۹۷۸م به نشان طلایی «اقبال» دست یافت و کتاب او به نام «المتنبی و سعدی» در سال ۱۹۵۸م، جایزه بهترین کتاب سال را از آن خود ساخت. دانشگاه بغداد او را برای دریافت چندین جایزه علمی و جهانی نامزد

۱ - چنانچه دو شاگرد که از یک استاد حدیث را فرامی‌گیرند، از یکدیگر روایت نقل کنند، آن را تدبیج گویند.

کرد.

وی کار آکادمیک و گروهی خویش را در دهه پنجاه آغاز کرد و در سال ۱۹۵۲م به عضویت انجمن ادبی در برخی از مجامع علمی در شرق، در سال ۱۹۵۶م به عضویت در مجمع زبان عربی قاهره و در سال ۱۹۷۶م به عضویت مجمع علمی هندی در علیگره برگزیده شد.

آثار قلمی و پژوهشی

آثار قلمی و پژوهشی دکتر محفوظ که تاکنون چاپ و منتشر شده است شامل کتاب، رساله، مقاله و ادبیات تطبیقی در حوزه‌های تألیف، تحقیق و ترجمه در زمینه‌های مختلف به دهها اثر می‌رسد و شاید به همین شمار هم آثار خطی دارد. وی دارای چندین اجازه در نقل حدیث است و نیز شاعر می‌باشد و دیوانهایی دارد که به چاپ نرسیده است. برخی از آثار او از این قرار است:

۱- امهات النبى ﷺ

۲- سيرة الكليني

۳- المتنبى و سعدى

۵- صحيفة الرضا ﷺ من الاحاديث النبوية

۶- ديوان ابن سينا

۷- حمزة بن الحسن الاصفهاني، سيرته و

آثاره

۸- سعدى خريج بغداد فى العصر العباسى

الاخير

۹- معجم الموسيقى العربية

۱۰- اثر اللغة العربية فى اللغة التاجيكية

۱۱- الورقات فى اصول الفقه لامام الحرمين

الجوينى

۱۲- قواعد الفارسية

۱۳- اثر اللغة العربية فى اللغة الفارسية

۱۴- سعة اللغة العربية و غناها و اصالتها

۱۵- قواعد التحقيق و اصوله و ضوابطه

۱۶- مشروع تحقيق ذخائر التراث

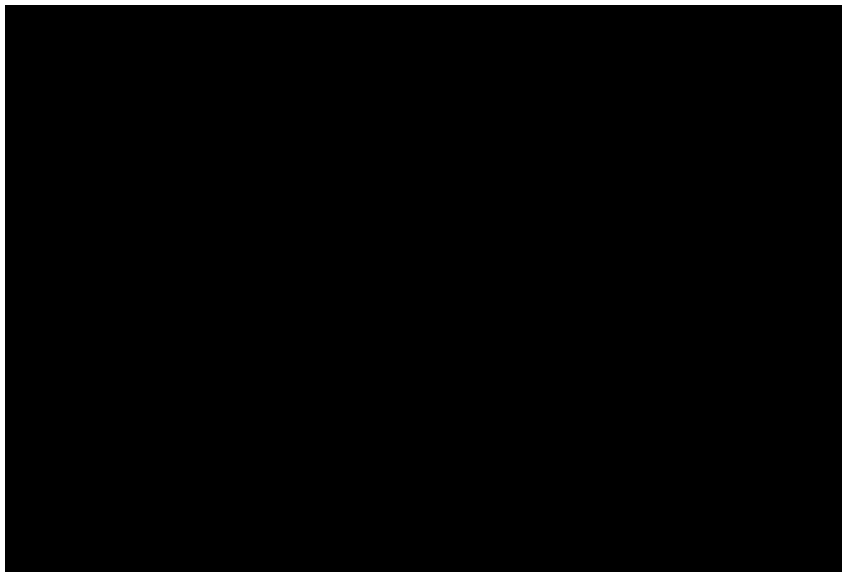
اجازه حدیث و مسئله تقریب مذاهب

از نوآوریهای دکتر حسین علی محفوظ در زمینه تقریب بین المذاهب، اجازه حدیث از محدثان و علمای اهل سنت است.

«اجازه» به خاطر فراگرفتن حدیث و روایت مسانید و کتابهای حدیثی، از ابزار قابل اعتماد در نگهداری روایات و اسناد آن و شناخت گردآورندگان، راویان و ناقلان اخبار به شمار می‌رود.

اساتید حدیث برای نگهداری زنجیره سندهایی که تا پیامبر ﷺ یا راویان مورد اعتمادی که از آن حضرت یا از امامان معصوم ﷺ روایت می‌کردند پیوستگی دارد، کوششی خستگی‌ناپذیر انجام دادند و شیوه‌ای که برای حفظ و نگهداری زنجیره سند احادیث به کار می‌بردند، بدین ترتیب بوده است که روایت را دریافت و سپس آن را نقل می‌کردند و برای اینکه طریق نقل از وثاقت و اعتماد برخوردار باشد، می‌کوشیدند روایات را دست‌نخورده و از

عالمانی باز می‌گردد که از تعصبهای کهنه پیروی می‌کنند و از دیدگاههایی سرمشق می‌گیرند که از طریق گمان و یا روش حاکمان به این دیدگاهها رسیده‌اند.

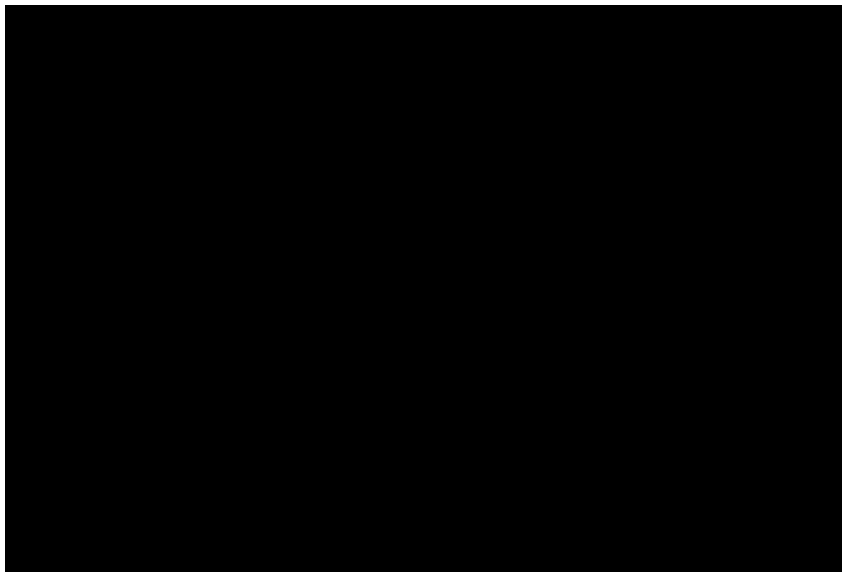
دکتر محفوظ این دیدگاهها را به باد انتقاد می‌گیرد و فراخوانیهای اختلاف برانگیز را نمی‌پذیرد؛ فراخوانیهایی که گروهی از علمای امت آن را رهبری می‌کنند، در حالی که باید به جای اختلاف‌انگیزی و ایجاد درگیری، به اصلاح و تفاهم میان مسلمانان بپردازند. بنابراین، خردمندان نیست یک میلیارد مسلمان که همگی یک خدا، یک کتاب و یک قبله دارند، بر اثر اختلاف نظر دو، سه، چهار، یا هفت نفر از علما درباره این یا آن مسئله به جان هم بیفتند.

دکتر محفوظ می‌خواهد از طریق ایجاد

دکتر محفوظ با این شیوه به این نتیجه رسیده است که فراگیری حدیث از طریق اجازه در ذات خود، تشکلی است که مسلمانان را به نزدیک شدن و یکپارچگی تشویق می‌کند؛ زیرا می‌توان راههای متعدد نقل و فراگیری حدیث را به راه واحدی تبدیل کرد که به شیوه سلف صالح پیوسته است، تا صاحب اجازه [= استادی که اجازه صادر می‌کند] یکی از حلقه‌های زنجیره‌ای تاریخی باشد که پسینیان را به پیشینیان مرتبط می‌سازد و اینان را در زمره آنان قرار می‌دهد.

دکتر محفوظ به بررسی انگیزه‌های اختلاف فرقه‌ای پرداخت و عوامل آن را مشخص کرد و اندیشه خویش را برای جبران اختلاف و پرکردن گودال جدایی بنیان نهاد.

او می‌گوید: اختلاف مسلمانان به اختلاف

عملی شود. دیدگاه دکتر محفوظ را در این زمینه می‌توان چنین خلاصه کرد:

۱- موضوعات کتابهای اختلافی در فقه، همان ماده توافقی و سازش است و علم حدیث بنیاد امت را استوار می‌کند، و زمینه یکپارچگی‌اش را مهیا می‌سازد.

۲- به جای غرق شدن در ورطه اختلاف و جدال، که جز هدر دادن فرصتها و تلف شدن نیروها نتیجه‌ای ندارد باید با اعتصام به «جبل الله» به گفتمان و تفاهم و وحدت و همبستگی پرداخت.

۳- باید کتابهای اختلاف برانگیز به کناری گذاشته شود و بر کتابهای ملل و نحل که مذاهب اسلامی را در برابر هم قرار می‌دهد و موجب فتنه می‌گردد اعتماد نشود.

منظومه سازگاری که بر مدخل علم اجازه و فراگیری حدیث استوار است، شکل عملی وحدت و پیوند همیشگی میان تئوری و عمل را دوباره به وجود آورد. او می‌کوشد با توجه به تحول دور آنها، شیوه جدیدی در نقل حدیث به وجود آورد و نمی‌خواهد که گذشته با پیامدهایی که داشته است آینده دوران کنونی ما باشد.

اختلاف نظری نباید موجب اختلاف عملی شود

آنچه یاد شد، دیدگاه دکتر محفوظ درباره نزدیک کردن راههای نقل حدیث بود، اما دیدگاه او درباره همبستگی میان مذاهب به طور همگانی، بر پایه قواعد عقلی استوار است که می‌گوید: نباید اختلاف نظری موجب اختلاف

۴- تمامی امت بر این موضوع وحدت نظر دارند که ادله احکام شرعی چهار چیز است: کتاب، سنت، اجماع و عقل. و امت اسلامی یک راه، یک روش، یک سنت، و یک مذهب دارند.

بازدید دکتر محفوظ از بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی

آقای دکتر حسین علی محفوظ که با هدف زیارت بارگاه ملکوتی هشتمین پیشوای شیعیان جهان، امام علی بن موسی الرضا (علیه السلام) به مشهد مقدس مشرف شده بود، روز بیست و چهارم مرداد ماه سال ۱۳۸۳ از بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی دیدن کرد. او پس از دیدار با مدیر عامل بنیاد، حجة الاسلام والمسلمین علی اکبر الهی خراسانی، در نشست گروه دایرة المعارف که یکی از گروههای پژوهشی بنیاد است نیز شرکت کرد و دیدگاهها و پیشنهادهای خویش را درباره دایرة المعارف آستان قدس بیان داشت.

ساختمان، مدیریت و فعالیت چشمگیر گروههای مختلف پژوهشی بنیاد، توجه دکتر محفوظ را سخت به خود جلب کرده و موجب شگفتی او شده بود. از این رو، پس از بازدید از بنیاد، نظر خویش را در دفتر یادبود چنین نوشت: «ما امروز به بازدید از «بنیاد پژوهشهای اسلامی» در مشهد مقدس مشرف شدیم. بنیاد، مؤسسه با شکوهی است که نمی توان پاره ای از ویژگیهای آن را توصیف کرد تا چه

رسد به بیان تمامی ویژگیهای سترگ آن. من برای این مؤسسه و مسئولان و کارمندان آن دعا می کنم که خداوند به آنان توفیق، عزت، سرافرازی، خوشبختی و پیروزی عنایت کند و امیدوارم این نهاد در دوران سرپرستی برادرم حجة الاسلام شیخ الهی دام ظلّه - ان شاء الله تعالی - به والاترین قلّه پیشرفت برسد.

سلامتی حجة الاسلام والمسلمین الهی و کارکنان بنیاد را آرزو دارم و سلام بر او و آنان، همراه با دعاها، درودها و آرزوها.

این سطور را با دست لرزان خویش نوشت، سبط اهل بیت (علیهم السلام) ابوعلی، حسین بن شیخ علی بن شیخ محمد بن شیخ علی بن شیخ محفوظ از نسل شیخ شمس الدین، محفوظ بن وشاح بن محمد حلّی اسدی، شاگرد محقق حلّی قدس الله اسرارهم».

۲۴ مرداد ۱۳۸۳

منابع و مأخذ

- ۱- کاظم مدیر شانه چی، علم الحدیث.
- ۲- تحقیق میدانی (گفت و گو با دوستان و آشنایان دکتر محفوظ).
- ۳- مجله رساله التقرب، شماره ۴۴، تهران، وابسته به دارالتقرب.

①